

HORVÁTH ÁDÁM KIADATLAN VERSTANI TÁRGYÚ LEVELE

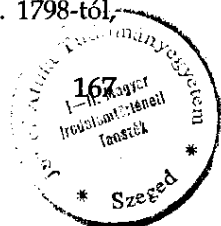
A Csokonai kritikai kiadás levelezés-kötetének munkálatai során bukkantunk rá Horváth Ádám egy eddig kiadatlan levelére, amely figyelemre méltó összefoglalása verstani nézeteinek. A levél Horváth autográf kéziratos kötetében található, a kötet Csurgón, a Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium Könyvtárában. A kötet címe: *HOLMI. Tom. III. us. Pro anno 1791.*, vagyis a Horváth-féle *Holmi*-sorozat kéziratosa előzménye volt. Három *Holmi*-kötet jelent meg, de a harmadik csak néhány darabot tartalmaz a jelen kötetből, így méltán nevezte ezt Écsy Ödön István a *IV. Holminak* (vö. ÉCSY Ödön István, *Pálóczi Horváth Ádám Holmi-jának negyedik darabja*, Csurgó, 1942, 3–4). A kötet 50–57. lapjain találjuk a Csokonaihoz szóló levelet, ez nem más, mint az utóbb elküldött levél fogalmazványa; hasonlóan járt el Horváth 1792. október 30-i episztolájával, ez esetben azonban fennmaradt az elküldött változat is (lásd *Holmi* 40–42. és MTAK K 3/55). Közlésünk betűhív, csak a legszükségesebb esetekben emendáltunk, e helyeket jelöljük (más szövegkritikai jellegű észrevételeket nem teszünk). Magyarázataink ugyancsak a legszükségesebbnek ítélt vonatkozásokra térnek ki (néhány idézet forrását nem sikerült azonosítani, ezeket külön nem jelöljük).

A levél egyébként nem volt teljesen ismeretlen a szakirodalomban. Először Écsy Ödön István hívta fel rá a figyelmet, mikor a kéziratosa kötetben szemlézett: „Eme dalok után [ti. a kötet 49. lapján olvasható két dal után] »13a. Aug. 1794.« kelettel egy Csokonaihoz szóló levelet látunk. Hosszú prózai levelé ez (50-tól az 57. lapig). Nem kívánunk ugyan abba hibába esni, amittől a szerző a praefatióban óvja az olvasót, hogy barátokhoz írt levelekben irodalmi értekezéseket keressünk, mégis azt kell erre a levélre mondanunk, hogy voltaképpen egy kis verstan-elméleti értekezés. Csokonainak Debrecenben a Kollégiumban a »poétákat« kellett tanítnia s ehhez kér utasításokat, tanácsokat öregebb barátjától. E kérésre válaszul írja hosszú levelét Horváth s benne bőven vázolja felfogását a versszerzésről, szól a versformákról, verstani szabályokról, de röviden költészettani (poétikai) problémákat is érint a prozódiaiakon kívül. Minthogy azonban ennek teljes szövege megjelenik másutt, e helyen nem ismétljük.” (ÉCSY, *i. m.*, 58.) E kiadásnak nem akadtunk nyomára, valószínűnek tartjuk, hogy a terv csak terv maradt (ahogy az egy másik esetben is történt: az 52–53. lapokon bejelentette Écsy, hogy Horváth Csokonaihoz szóló 1792-es verses levelét elküldte közlésre a Debreceni Képes Kalendáriumnak, ott azonban nem jelent meg). A levélre újabban utalt Laczkó András is, de hogy közölte volna, arról nincs tudomásunk: „Barátságuk [ti. Csokonai és Horváth Ádám barátsága] – ha egyáltalán illik ide ez a szó – nem sokkal több kölcsönös írásbeli udvarlásoknál. Megjegyzendő, hogy azért van egy adalék, ami ezen túlmutat. Nem szentimentális frázisok, hanem gondolatok cserélődtek abban a hosszú, mintegy nyolc oldalnyi levélben, amelyet Horváth Ádám 1794. augusztus 13-i keltezéssel írt Csokonainak. Poétikai értekezés ez, megtűzdelve gyakorlati útmutatásokkal.” (LACZKÓ András, *Pálóczi Horváth Ádám és Csokonai*

barátsága, Somogy, 1978, 3. sz., 92; újraközölve a *Vitéz Mihály ébresztése* című füzetben, szerk. LACZKÓ András, Kaposvár, 1985, 55.)

Csokonai Horváth Ádámmal való kapcsolatának nyitánya 1792-re tehető: a még ismeretlen debreceni diák jelentkezik ekkor egy episztolával (lásd CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes művei* [a továbbiakban: CSVMÖM], *Költemények*, II, kiad. SZILÁGYI Ferenc, Bp., 1988, 27–30) a már elismert tudós literátornál. A válasz nem is várat magára sokat, Horváth lelkes, rá jellemzően bőbeszédű episztolában fogadja el a felajánlott tiszteletteljes barátságot (lásd *Csokonai emlékek*, kiad. VARGHA Balázs, Bp., 1960, 75–77). Horváth Ádám e Csokonaihoz szóló episztolát egy másik, latin nyelvű levélhez csatoltan küldte el, ahogy az annak szövegéből egyértelműen kiderül. Maga a levél azonban nem hozzá, hanem egy barátjához szól, akit a legvalószínűbben Nagy Sámuellel azonosíthatunk. Ebből az is következik, hogy Csokonai Horváthnál barátjával, Nagy Sámuellel karöltve jelentkezett, ahogy azt kikövetkeztethetően Kazinczynál is tették. A levél az udvariassági formulák mellett számottevő érdekességet is tartalmaz: Horváth *Psychologia, az az A' Lélekről való Tudomány* (Pest, 1792) című könyvének kiadásához és utóéletéhez szolgáltat újabb adatokat, s megerősíti a Csokonai baráti körének szellemi tájékozódásáról eddig tudottakat. A vonatkozó rész fordítását az alábbiakban közöljük (a helyenként olvashatatlan levél olvasatát és fordítását Tegye Imrének köszönöm): „Pszichológiakönyvem, amelyből Debrecenben csak kettő található, nálam sincs meg nélkülözhető példányban. Nekem, aki a könyvnek és ennek az összeállításnak is szerzője voltam [...]. De mivel nem kaptam meg a várt támogatást, ami engem és művemet megilletett volna, [...] és a megírás módja haladékat kívánt, [...] azt a választ kaptam kézhez, hogy írjak át néhány oldalt. Erre azonban nem voltam hajlandó, mert úgy véltem: nem méltó egy erős jellemhez, hogy mást írjon, mint amit gondolt. Végül is nem volt elég bátorságom ahhoz, hogy többet nyomassak ötszáz példánynál. Egyesek tévesen jósoltak szerény munkámról, hogy a közönségnek sem fog jobban tetszeni, mint a cenzoroknak. Ha a könyv újabb kiadása hasznosnak ígérkezik, akad talán valaki, aki mindjárt nagyobb példányszámban nyomtatja ki. Közben én utasítást küldtem Pestre, hogy juttassanak el hozzád ötven példányt, mert nincs neked belőle.”

Éppen egy évvel későbből való kapcsolatuk következő fennmaradt dokumentuma, ugyancsak egy levélváltás. Pontosabban: Horváth Ádám válaszlevelét ismerjük 1793 őszéről (ennek teljes szövegét ÉCSY Ödön István közölte, *i. m.*, 87–89), Csokonai levele nem maradt fenn, csak Horváth válaszából gyanítható, hogy esetleg valamiféle kapcsolatban lehetett ez *Az én Életem* címen ismert elégiával (vö. CSVMÖM, II, 689–693). Harmadik levélváltásuk 1794 nyarán történt. A praepetori munkájához (június 10-i, fenn nem maradt levelében) segítséget kérő Csokonai terjedelmes verstani tanulmányt kap válaszként Horváth Ádámtól: jelen levelünket. Ezt követően majd csak Csokonai dunántúli vándorlásainak idejéből tudunk kapcsolatukról, s ekkor már személyesen is találkoznak. Egyes vélemények (VARGHA Balázs, *Csokonai Vitéz Mihály*, Bp., 1974, 139–143; LACZKÓ, *i. m.*, 92–93) szerint már 1796 körül találkoztak, amikor Horváth még mindig Balatonfüreden élt, s ott, valamint szántódi birtokain gazdálkodott. Erre nézve azonban semmilyen adat nem maradt fenn, a feltevés alapjául szolgáló vers, *A füredi parton* sem ekkor, hanem 1798-ban keletkezett (vö. SZILÁGYI Ferenc, *Egy ismeretlen Lilla-vers töredéke s a Lilla-ciklus filológiai és érzelmi hitele* = Sz. F., *Csokonai művei nyomában*, Bp., 1981, 319–324). Az év végi pozsonyi országgyűlésen mindketten jelen voltak, de találkozásukról nem tudunk, bár e lehetőséget nem lehet kizárni. 1798-tól,

Csokonai somogyi tartózkodásának idejétől kezdve azonban rendszeresen találkoztak, hiszen Horváth Nagybjomban élt. Kapcsolatuk utolsó fennmaradt dokumentuma 1799 karácsonyán történt levélváltásuk (*Csokonai emlékek, i. m., 82; CSVMÖM, IV, 232–233*).

Horváth Ádámnak a jelen levélben olvasható verstani összefoglalása lényegét tekintve megegyezik korábban, Péczeli Józseffel és Földi Jánossal folytatott hírlapi vitáiban kifejtett véleményével (lásd MHirm, 1786. január 11. és február 1., illetve Magyar Músa, 1787. április 11–18. és június 13–30.; vö. PÉTERFFY Ida, *Horváth Ádám munkássága a „Hunniás” előtt*, Bp., 1985, 177–182, 187–190; KECSKÉS András, *A magyar verselméleti gondolkodás története*, Bp., 1991, 150–158, 162–168). Horváth Ádám egyébként előszeretettel tért ki verstani kérdésekre más jellegű írásaiban is, például műveihez írott előszavaiban (*A leg-rövidebb nyári éjtszaka*, Pozsony, 1791; *Holmi*, II, Győr, 1793), levélváltásaiban például Kovács Ferencsel és Kazinczy Ferencsel, 1788-ban, ill. 1814-ben (Figy, IV, 1878, 64–74, 138–150, 235–239; *KazLev*, XI, 422, 449), továbbá *Magyar Arión* című, kéziratban maradt énekyűjteményéhez írott előszavában és jegyzeteiben (MTAK M. Ir. RVI 8-r 48. és OSzK. Oct. Hung. 587; vö. KECSKÉS, *i. m.*, 416).

Horváth e levelének igazi érdekessége az, hogy fényt derít Csokonai poétikai-verstani tájékozódásának egy új forrására is. A költő verstani tanulmánya, amely a népszerű kiadásokban *A verscsinálásról közönségesen* címmel szerepel, s amely egy nagyobb mű (*Magyar poétika*) töredéke, „német elméleti munkák hatását tükrözi (Tulzer, Eschenburg). *A sarkalatos versekről* írott második rész Földi János gondolatait fűzi tovább. Ez az első olyan verstanunk, amely ízlésbeli aggályok nélkül, következetes logikával vizsgálja a régi magyar verselési mód szerkezeti rendjét.” (KECSKÉS, *i. m.*, 165.) Teória és poézis viszonyára nézve pedig Orosz László megállapítja: „Költészetében [ti. a Csokonaiéban] viszonylag egyenletes a megoszlás a három verselési rendszer között. Eredményei Földivel is, Pálóczi Horváttal is rokonítják. Verstani tanulmányának Földiétől való függését Beke Albert tisztázta.” (OROSZ László, *A magyar verstani eszmélkedés kezdetei*, Bp., 1980, 63; vö. BEKE Albert, *Földi és Csokonai verselmélete*, ItK, 1955, 62–75; SZUROMI Lajos, *Verselméleti kérdések a felvilágosodás korában = Mesterség és alkotás*, szerk. MEZEI Márta, WÉBER Antal, Bp., 1972, 103–136.) Ehhez most hozzátehetjük, hogy Csokonai verstani gondolkodása – minden különbség ellenére – nemcsak rokon a Horváth Ádáméval, de részben abból is táplálkozik.

Horváth Ádám levele Csokonainak, Balatonfüred, 1794. augusztus 13.

Csokonainak. 13^a Aug. 1794. Barátom! Juniუსnak 10^{dik}én költ leveledet én tsak tegnap ugymint e' folyó hónap 12^{dik}én vettem: Sorsod' javulásán örülök, nem azért mintha azt neked elégléném, hanem azért, mert vele meg-elégedettnek mutatod magadat; Poëseos Praeceptor vagy; s azt kívánod hogy segitsek rajtad: szívesen, a' mit tehetek, egy olyan Versszerző létemre, a' kit Poësisra senki sem tanított, hanem ha talán maga Apolló. – Nátatok talán most is a' Deák Poësis uralkodik; melly a' maga nemében olly igen szép, hogy én azt tartom az ékessen szóllás' meleg-ágyának; nálunk pedig a' miatt rútv, és azért nem érhetik meg, mert olyankor tanittatik, mikor még a' nyelvet sem értjük; olyankor akarunk énekelni, mikor még szólni sem tudunk; 's éppen nem azt tselekesszük, hogy meleg ágyban érlel-nénk az ékessen szóllást, hanem meg sütjük azt éretlen korában: a' Deák Poësisban

tehát semmi tanátsot nem adhatok mert az éppen nem a' mi Poëtica Classisainkba való; hasonló meg jegyzésem van a' Görög Poësisrül is; hozzá^a adván azt, hogy ha ezt olyan gyakorolja, a' ki már a' nyelvet ha nem éppen tökéletesen is; de tsak ugyan jól érti; ott találja fel valósággal a' gyönyörű izlést; 's abból vehet magának példát arra; mi[n]t^b kellyen magát Poëtává, ('s nem tsak verselővé) tenni, Magyar-rúl is: – erről is hát tsak ilyen keveset: hanem már a' Magyar Poësisrül.

En Versegit nevetethem;¹ a' ki mivel nagy musikus, azt tartja 's azt akarja el hitetni másokkal is, hogy a' cadentias² Poësis nem poësis, hanem tsak annak néműnemű alacsony majmolása; és ő vele ebben az értelemben sokan vagynak; de nevetethem azokat is, a' kik ellenben, minden hang mértékes verset³ izetlennek tartanak, 's tsak azt tartják versnek, a' mit a' cadentia a' sorok egyeztetésével azá tesz: mindenik híjjános értelem; mindenik állítás kevés, és még^c is mindenik sok: – En hát ugy gondolkodom: hogy a' Poësis valósággal az éneklés szülte;⁴ 's mivel minden énekből tapasztalunk bizonyos tactust⁵ melly nélkül semmit sem ér a' hangzat,⁶ a' hangokra alkalmaztattunk pedig értelmes szókat, azért ugy itélem, hogy valaha a' Poësisnak első kezdetében abban állott főképpen a' versszerző mesterség, hogy a' Syllabák⁷ quantitással⁸ meg egyezzen az énekek tactusával; másodsor tapasztaljuk az énekekben azt, hogy magok a' hangzatok vagy egymás után, vagy alternative a' sorok⁹ végezeteinn meg egyeznek; 's ez szülte valaha (de mivel ezt nehezebben lehetett észre venni; későbbben is eshetett ennek nap fényre jövése;) a' cadentiat; harmadszor tapasztalunk az énekekben, minden sorban, bizonyos rendes meg szakasztásokat, 's ebből lettek osztán a' cezurák;⁹ mellyrül, mig el-nem felejtém azt jegyzem meg; hogy a' caesura a' versben olly szükséges, hogy a' nélkül a' leg jobb faragású vers is tsupa izetlen; mentül több van pedig benne, annál szebb és tettezősebb (értvén a' numerusra¹⁰ nézve, mert a' leg jobb numerusú, vagy mechanizmusú vers is lehet rossz ha a' belső^d szépség, az ész, és a' tűz hibázik) Virgiliusnál is sokkal szebb faragású vers ez Insonu/ere ca/vae gemi/tumque de/dere ca/vernae¹¹ a' hol minden pes¹² cezurat tsinál, azaz a' szót ketté vágja; mint ez: Hi[c]^e cur/rus fuit / hoc re/gnum Dea / gentibus / esse¹³ a' hol tsak kettő a' cesura; a' melly Hexameterben pedig leg alább két cesura nints, az ollyan otsmány ha bár leg szebb ész legyen is benne, hogy tsupa tsömör és Virgiliusnak minden verssei közt alig lehet találni verset ezzel a' hibával; többnyi-

¹ Versegit nevetethem: Verseghy Ferenc az 1790-es évek elejére az időmértékes verselés egyedül üdvözítő voltának lelkes propagátora lett tanulmányában (*A musikáról*, MMus, II, 202–216, 321–326; *Mi a poësis? és ki az igaz poëta?*, Buda, 1793).

² cadentia (lat.): rím.

³ hang mértékes vers: időmértékes vers.

⁴ a' Poësis valósággal az éneklés szülte: a kor – német poétikai-esztétikai munkák (elsősorban Sulzer) nyomán is – általánosan elfogadott tétele, megtalálható pl. Révai Miklósnál, Földi Jánosnál, Verseghy Ferencnél és Csokonainál.

⁵ tactus (lat.): ütem.

⁶ hangzat: hangzás.

⁷ Syllaba (lat.): szótag.

⁸ quantitas (lat.): (szótag)hosszúság.

⁹ cezura, caesura (lat.): metszet.

¹⁰ numerus (lat.): hangmérték.

¹¹ A Vergilius-idézet helye: *Aeneis*, II, 54. (A latin vonatkozású részek magyarzatában Tegye Imre volt segítségemre, akinek ezúton is köszönetet mondok.)

¹² pes (lat.): versláb.

¹³ A Vergilius-idézet helye: *Aeneis*, I, 17.

re pedig a' harmadik pesben szokott esni az egyik cesura, és innen van az eredete annak hogy a' Cadentias magyar Hexametereknek ott van a' meg szakasztása: Nemzetek' Annyának / Kit egész Európa' tsudának. / Es hogy azon a' helyen cesura legyen, szint úgy rá jár a' Poëta pennája, mint Virg. Eneissének elején mindjárt, Arma virumque cano¹⁴, nyolcz versben mindenütt cesura van a' harmadik lábban: 's ez is egy jele annak, hogy a' Hexameter is valaha Enek nota vólt, mig osztán ez különösen Oratiová¹⁵ nem vált; – A' Pentameternek pedig a' közepén van olyan meg szakasztása, melly multhatatlan, noha abban is, mennél több van annál jobb; Heu mihi quod Domino / non licet ire Tuo.¹⁶ mert a' Pentameter[t]¹⁸ valaha nem úgy Scandálták mint most: Heu mihi / quod Domi/no / non licet / ire Tu/o. mert úgy nem is vólna Pentameter; hanem így, Heu mihi / quod Domi/no non / licet i/re tuo/. és a' harmadik pes mindenkor spondeus vólt; 's onnan van az, hogy a Pentameter caesuraja mindenkor longa,¹⁷ nisi per abusum vel licentiam abbrevietur;¹⁸ 's onnan van az is, hogy Ovid.¹⁹ minden munkáiban alig találni három verset, mellynek a' vége trisilabum²⁰ szó legyen; és az valóság-gal izetlen, és miért? azért mert ott van a' második multhatatlan caesura, melly nem lessz meg ha három syllabas szó van hátul, mert a' pes is eppen három syllabájú, és így a' pes nem vágná két felé a' szót, vagy a' szó a' pest.

Ezeket előre botsátván azt jegyzem már meg: 1° hogy minden Regi Deák és Görög versek nemei, Enek notákhoz vóltak alkalmaztatva, némellyek szorossabban, mint a' Hexameter Pentameter, Asclep. Alcaic.²¹ 's az némellyek gyengébben mint a' Iambicus és Trocheus versek; ahol az ének notákban a' Tactus nem volt olly szoros mertékre véve, hogy mindenütt egy helyen egy formán nyujtassék meg

2° Minekutárna látták, hogy a' Hexameter structurája meg engedi azt, hogy periodice²² irhasson az ember rajta rövidebb vagy hosszabb sententiákat,²³ és tizet huszat is egymásba fűzhessen; 's ugyan azért, felségesebb elocutiokat²⁴ is lehetett benne tenni; kezdték a' nagyobb dolgok elő adására különösen ezt választani; a honnan lett a' Heroicum Carmen,²⁵ úgy hogy ezt utobb Oratiokban is applicáltak²⁶ éneklés nélkül; hasonlóképpen a' Disticot kezdték Elegiakra Hymnusokra leg inkább applicálni, mivel az Ariája²⁷ leg közönségesebb 's talán leg szebb is vólt; mint ma az Enekeknek nagyon el közönségeseedett mértékjére lett illud Faludianum²⁸ Fillis nyugszik mélly' álomban etc. etc. (melly Trocheus vers maradványa)

¹⁴ Virg. Eneissének elején mindjárt, Arma virumque cano: az Aeneis kezdőszavai („Fegyvert s vitézt énekelek...”).

¹⁵ Oratio (lat.): beszéd, vagyis nem énekelt költemény, szövegvers.

¹⁶ Heu mihi quod Domino / non licet ire Tuo (lat.): „Jajj, hogy nekem, a te uradnak, nem szabad mennem”.

¹⁷ longa (lat.): hosszú.

¹⁸ nisi per abusum vel licentiam abbrevietur (lat.): kivéve, ha hibás használat vagy szabadosság révén megrövidül.

¹⁹ Ovid: Ovidius Naso, Publius (i. e. 43–17).

²⁰ trisilabum (lat.): három szótagos.

²¹ Asclep. Alcaic.: asclepiadeum, alcaicum ('aszklépiadészi, alkaioszi strófa).

²² periodice (lat.): ismétlődően.

²³ sententia (lat.): mondat.

²⁴ elocutio (lat.): kifejezés.

²⁵ Heroicum Carmen (lat.): hősi ének.

²⁶ applical (lat.): alkalmaz.

²⁷ Aria: dallam.

²⁸ illud Faludianum (lat.): az a Faluditól származó (verssor). Faludi Ferenc Phyllis című költeményének első sorát idézi Horváth, ennek dallamát többször is felhasználta saját verseihez.

a' Historica Narratiokra²⁹ pedig mivel az valamely nehéz munkát meg nem szenvedett, kezdték usúrpalni³⁰ a' Iambust és Trocheust.

3° A' Regiek a' mennyire tudhatjuk a hangok egyenlőségére vagy éppen nem ügyeltek, (hanem tsak a' Tactusra) vagy azt olly későn vették észre, melly jól esne azt a' szépséget is szóval ki fejezni, hogy annak applicatiója a' később ostoba még[?] vas seculumokra haladt; a' mikor már ez a' szépség otsmányságnak tett-zett, mivel az aurea aetasban³¹ nem vólt; 's nem tartunk rutabbat mint az akkor kezdődött cadentias deak Disticonok; tudni illik, feledékenységbe ment már akkor, hogy minden versnek éneknek kellene lenni; hanem a' Carment³² mint Oratiót úgy irták, 's tsak ugyan úgy is nevezték Ligata Orationak.³³

4° Ambár pedig egy régi, sőt már meg-hólt nyelvben, uyitást, még ollyat is, a' minek eredeti okát lehet adni, alkalmatlan tenni, és nevetséges; de egy ollyan nyelvben melly most kezd virágzani, és érni; illendő minden szépségeket be hozni; szükség a' magyar Poétának a' Cadentias szépséget betsülni, 's meg nem vetni; sőt látván azt melly szép a' vers ha énekeltetik; a' hangzatnak egyenlősége pedig valóságos propriuma³⁴ az Eneknek, és talán mulhatatlanabb mint a' Tactus; talán nem is kellene cadentia nélkül verset írni, hanemha éppen ollyat, a' mi éneklést nem admittál,³⁵ hanem tsupán tsak Oratiót redoleal.³⁶ de

5° Valamint a' Cadentia meg kivantatik; úgy örömet meg kívánám én a' Quantitást még a' Cadentias versben is; értvén a' Quantitáson akar új mértékeket mellyeket magam valamely ének Tactusához képpest tsinállok; akar a' regiek közül valamelyik metrumnak Quantitásait: így már a' mostani 12 syllabájú cadentias verseket a' régi Asclep. versek mértékere lehetne alkalmaztatni, vagy más akkora sorú metrumra; az én 15 syllabaju verseimet Trocheus mértékre kellene venni; ha nem restellené az ember: A' mint hogy én, ambagini narrationibus,³⁷ nem igen halgatok a' Quantitásra, 's meg elégszem az egy cadentia szépségével, vagy ha ez nints, a' másikkal; de ha éneket írok; ritkán, igen ritkán írom azt Quantitás nélkül (a' minthogy az énekeim nehezebb értelműek is) hogy minden syllabám mértéke, a' Tactussal meg-egyezzen; és e' nélkül az Enek olly otsmányúl hangzik; hogy a' Német enekeket, ha szinte leg szebb ész tündöklük is belőlök, nem szenvedhetem, éppen ezen hiba miatt. de' erre majd alább egy jegyzés lessz; ott a' hol a' Quantitásról írok hogy honnan kell venni a' mértéket, Positio³⁸[?] száj táttás³⁹ szerént ne írjon hát a' Poéta soha éneket, ez vagy amaz régibb írott ének' soraihoz alkalmaztatva; hanem elébb tanulja-meg az ariát, 's abbul latni fogja, hol mitsodas Quantitások kellenek; mert e' miatt hibáztam 's hibázok én is eleget; noha a' közönségesebb notára írott énekekben, vagy az ollyanokban a' hol a' Tactust is

²⁹ *Historica Narratio* (lat.): történeti elbeszélés.

³⁰ *usúrpal* (lat., rég.): szokásba vesz, alkalmaz.

³¹ *aurea aetas* (lat.): aranykor.

³² *Carmen* (lat.): énekelt vers.

³³ *Ligata Oratio* (lat.): verses beszéd, szövegvers.

³⁴ *proprium* (lat.): sajátosság, jellemző.

³⁵ *admittál* (lat.): megenged.

³⁶ *Oratiót redoleál* (lat.): szónoki beszéd ize van.

³⁷ *ambagini narrationibus* (lat.): talán annyit tesz: 'valamely rejtélyes oknál fogva' (az *ambagini* az *ambago* szó dativusa: 'rejtélyességnek').

³⁸ *Positio* (lat.): hangtorlat, a szótag magánhangzóját követő mássalhangzók száma.

³⁹ *száj táttás* vagy *szó nyújtás* (lásd később): a magánhangzó hosszúsága.

szembe tünés nélkül lehet változtatni, szabad a' Quantitást is meg nem tartani; vagy leg alább nem éppen rú.

6° A' caesurat is a' le kótázott aria jó formán meg mutatja, hol illik, 's hol el-multhatatlanul szükséges?

En tehát, ha Poëtat tanitanék, soha sem hagynám másként verset írni, hanem elébb minden nemű versnek egy valamely notájára megtanítanám; 's ugy adnék neki dolgot mintha éneket írni; és ő két három proba után eszre vehetetlenül rá szokna, a' Quantitásra vigyázni sőt nem is tartaná azt valami unalmas dolognak, mert az ének maga, vagy az ének tactusaira való figyelmezés ugy meg tanítaná ötet metricet írni, hogy még minekelőtte tudná mi a' hexameter, már^m hexametert tsinálna; – De kérdés hát, mitsoda törvényei vagynak a' Quantitásnak; mitsoda a' Cadentiának, mitsoda pedig a' Caesurának.

1° A' Quantitásnak a' Magyaránál, sőt minden élő nyelvekben, azt tartom én multhatatlan sőt egyetlen egy törvényének, hogy ugy legyen az hosszú vagy rövid, a' mint azt köz beszédben hosszán vagy röviden pronuntsiáljuk;⁴⁰ és így a' vocalisokban⁴¹ a' szaj-tátás, a' consonansokban⁴² pedig az egység vagy többség tsinálja a' mertéket; a' hol accentus⁴³ és positio van az mindenkor longa, a' hol pedig ez nints mindenkor brevis;⁴⁴ itt hát ki irok egy néhány különösebb jegyzéseket, mellyekre az Új Magyar Poëták adtak alkalmatosságot:

a. A' hol muta⁴⁵ és liquida⁴⁶ van egymás után; azt hijjába erőltetem én rövid syllabává tenni; mert a' ki mondása hosszassan esik, és tsak addig nem tettzik meg, míg nem éneklí az ember a' verset; hanem a' muta és liquidarúl való Deák regulát még is használhatja az ember egy esetben ugymint

b. A' magyaránál nem tsak a' szó közepén lévő két consonáns tsinal positiot, 's nem is tsak az a' mit artificialis positionak⁴⁷ nevezünk, mihelyt egyik szó végén, 's másiknak elein öszve jönnek a' consonansok; hanem a' következő szó elején lévő két consonans is positiot tsinál és a' végső vocalist hosszúvá teszi; de ha a' két consonans muta és liquida, akkor communissá⁴⁸ válik a' brevis vocalis, úgy hogy nekem ez: Tromfra tromfot adott, jó fél pentameter; de ellenben ez is jó Adonicus Ellene tromfol.

c. A' czigány 's et, nemelly poëtaínek ollyba tartják, mintha betű se vólna, és az utánna következő consonansal positiot nem tsinálna, – mint *Hirleli 's szégyennel benne maradni talál*: a' fül pedig maga bizonyítja, hogy ez izetlen így; és az i rövid vocalist az utánna következő 's és sz. valósággal hosszúvá teszi.

d. az a' a' magyaránál mindenkor hosszú, az pedig rövid; a' barom prima⁴⁹ longa, az ember prima brevis; ezt a' mi poëtaínek sokan nem akarják hinni; holott van természeti oka; mert az a' mindenkor consonans előtt iratik, 's éppen azért iratik, és jeleltetik meg egy rantassal,⁵⁰ hogy ott znek kellene lenni, vagy a' helyett a'

⁴⁰ pronuntsiál (lat.): kiejt.

⁴¹ vocalis (lat.): magánhangzó.

⁴² consonans (lat.): mássalhangzó.

⁴³ accentus (lat.): a magánhangzó hosszúságát jelölő ékezet.

⁴⁴ brevis (lat.): rövid.

⁴⁵ muta: zárhang.

⁴⁶ liquida: folyékony hang (l, r).

⁴⁷ artificialis positio: a szó végi és a következő szó eleji mássalhangzó hangtorlódása.

⁴⁸ communis (lat.): közös.

⁴⁹ prima (lat.): elől.

⁵⁰ rantis: aposztróf.

következő consonansnak kétszereztetni; melly mindenik valóságos positio; ellenben a hol vocalis következik, ott azzal élünk; mellynek mivel accentusa nints, természettel rövid.

e. ban ben mindenkor longa; mert ambár tsak egy nel írjuk, ('s talán némelly poétáink azért sürgetik tsak egy ennel iratni, hogy ancepsse⁵¹ tehessék) de tsak ugyan az n a' ki mondásban kettőztetve esik. – idem de⁵² gy.

f. egy szóval a' mint a' száj tátás vagy szó nyújtás esik a' ki mondásban éppen olyannak kell lenni a' poëtica quantitasnak mindenütt; 's talán éppen ez a' közönséges törvény adta a' német Poétáknak azt a' szabadságot, hogy ők az accentus nélkül való Syllabát rövidnek teszik, ha színre két három consonans kövesse is, s való is az, hogy az énekekben nem oly nagyon tünik szembe, ha a' rövid tactusra positios syllabát teszek, tsak hogy a' vocalis legyen rövid, mintha accentusos vocalissal élek a' rövid Tactuson, 's ezzel a' szabadsággal én is gyakran élek az énekekben de ott is tsak restségbül; azomban hogy hibázok meg ismerem, és a' positiot valóságos törvénynek tartom.

g. Az elisio⁵³ szabad ugyan, de illetlen a' Magyarban, hanem ha a' már közönséggé lett szokban, mint gazd' Asszony, Kurvannya; egy szóval ollyan helyen, ahol a' betűt az írásban is ki lehet hagyni; és e' dologban a' görög Poétákat kell inkább követnünk, mint a' Deakokat: türhető az elisio akkor is, mikor egy az elidalt⁵⁴ vocalis azzal, a' melly miatt elidaltatik, mint jobbra adta, félre ezzel, ferjfi ing. – En soha sem elidálok, vagy ha elidálok, hibázok; de örömet el is kerülöm hogy öszve ne ejtsem a' vocalisokat, mert az is izetlenetske

h. a' H betű a' magyarnál nem lehellés, hanem valóságos consonans és positiot tsinál; mint a' fül önkent meg mutatja

i. " A' Dialectusok sokat könnyíthetnek a' Poétán; melly nálunk szint annyi van mint a' Görögöknél vagy még több; egy dialectusban sokszor rövid az a' syllaba a' mi masutt hosszú, mint szívem tul a' Tizán prima longa, nálunk pedig brevis; tyuk Debreczenbe longa, nálunk pedig tiknak mondják, és brevis; ebből abból; Debreczenbe posterior⁵⁵ longa; itt pedig uval és üvel mondják ebbül, abbúl, és brevis. 's mas illyenek. – A' Quantitasokrúl most több nem jut eszembe, hanem

2° A' Cadentiaikat a' mi illeti; én ebben nagyon kényes gustusú vagyok és még is magamnak gyakran nagy szabadságokat veszek: egynehany jegyzést teszek ide, mellyek törvényül szolgálhatnak rész szerént a' jóságra, rész szerént a' szépségre nézve; ugmint

a. A' cadentiat másfél syllaba tsinálja, ha több, szint ollyan rút, mint ha kevesebb; hanem ha kevesebb akkor nem tsak rut, hanem rossz is; verekedem, törekedem, már sok, és rút, embertül tengelytül, kevés és nem jó – excipe monosyllaba.⁵⁶

b. Nemellyek az íssel vissza élnek, és cadentiat tsinálnak ez egy kis szóbul – ez másként nem jó; ha tsak az előtte való szóban is fél syllaba meg nem egyez; jobbra is, mondja is, jo cadentia, vagy leg alább nem rossz, de már ember is, barom is, éppen rossz

⁵¹ *anceps* (lat.): kettős, ingadozó.

⁵² *idem de* (lat.): ugyanúgy.

⁵³ *elisio* (lat.): hangkivetés.

⁵⁴ *elidal* (lat.): kivet.

⁵⁵ *posterior* (lat.): hátul.

⁵⁶ *excipe monosyllaba* (lat.): kivéve az egyszótagú (rímet).

c. Az accentus valamint a' vocalist változtatja ugy a' cadentiat is; kenyérrel, emberrel, nem jo cadentia. ellenben°

d. vagynak olyan sogorságos vocalisok, mellyeket a' pronuntiatio egy formaká tesz, 's jo cadentiat tsinálnak 's különösen az a, és o. tsináltam, fel váltom.

e. Annál szebb a' cadentias vers, mennél több különböző részeibül valók a' beszednek a' cadentiat tsináló szók; és izetlen ha mind ex eadem parte orationis⁵⁷ vagynak; ha egyik végső szó verbum, a' másik legyen nomen, a' harmadik adverbium vagy pronomen,⁵⁸ érttettem⁹, mellettem, az én tettem, kára, sokára, kardjára, vára, vagy leg alább különbözzenek Casusban vagy Numerusban vagy Tempusban.⁵⁹ (Ének,^a Vének; homok, templomok, bánat, szánat, vagy szánkat, el mentem, meg mentem)

f. Jo a cadentia akkor is mikor két különböző de egy forma hangzatu consonánst a' pronuntiatioba egyé teszek; mint gyakran d. iratik és t. olvastatik, mint szenvedtem, így hangzik szenvedt[tem], jo hát e' mellé ez: mellettem. néha pedig n. mint tselekenni,

g. A' dialectusoknak lehet hasznát venni a' cadentiákban is; mint ezt: megyek: sok helyen így mondják, menek; jó hát ez mellé,⁹ Istenek

h. Igen szép a' cadentia ha egy syllabáju szoval toldatik még is egész (a' másik szó végén való fel syllabával;)¹ mint:

Ditső tetteiért, Mars maga vinné be
A virtus házábul a' Ditsősségébe;

nehá pedig olyat is tesz az ember a cadentia kedvéért egyik sor vegire a' mi másként a' másiknak elejére való volna; de ez már tsak ugy szép, ha ritka; én ezzel nehá vissza is élek, mint a' Hunniasban⁶⁰

A' magyar Koronát el nyeri M[at]yás,^u a'
melly lessz nagy érdemid meg jutalmazása,⁶¹

– és másutt,

Igaz hogy emberi testben az Isten meg jelent, és
Ollyanokra tanított-meg az Isteni jelentés,

az énekekben pedig kivált a' rövid sorúkbán néha egy egész szót is ketté vágok, és a' közepin tsinállok cadentiát: mint Elébb szemér- mesen se mér.

3° következne már hogy a' caesurákrúl irjak; de ennek törvényeit nehéz irásban hanem hanggal énekléssel lehetne leg jobban meg magyarázni; itt hát tsak a' nálunk közönséges verseknek meg szaggatásirúl irok valami keveset.

a. a' Hexameternek és Pentameternek valamint a' más hang mértékes verseknek is ott és annyi caesurájoknak kell lenni, a' hol és a' mennyi van a' Deakoknál; 's mennél több a' caesura, annál szebb a' vers. mint ama trefás:

⁵⁷ ex eadem parte orationis (lat.): a beszéd ugyanazon részeiből.

⁵⁸ verbum, nomen, adverbium, pronomen (lat.): ige, névszó, határozószó, névmás.

⁵⁹ Casus, Numerus, Tempus (lat.): (nyelvtani) eset, szám, idő.

⁶⁰ Hunnias: Horváth Ádám Hunyadi Jánosról írott eposza (Győr, 1787).

⁶¹ Az idézett két sor a Hunniás 193. lapján található (a meg helyett itt szép áll).

El-temetém tetemít drágán vett barna busámnak
Vesszenek el kerekim, szekerem, szép tsepregi lánczom

b. A' cadentias 12 szyllabajú verseknek a' közepin van a' meg szakasztása közönségesen; és ez azért, mert Artclep. vers formára kezdettek írni; de én láttam már olyakat, 's olyanokban irt egész könyvet, a' hol elől öt hátul hét szilaba vólt el szakasztva és nekem tettett,

c. A' 15 szyllabajú verseknek, a' míllyeket én szeretek írni, az első tagban 8, a' másodikban 7. szyllabájok van; és ha több nints is, ennek az egy caesurának mulhatatlanúl meg kell lenni; és úgy vólna leg szebb, ha az elsőbb tagok véginn is mindenütt cadentia vólna; mint Faludinak sok énekei, és mint nekem is a' Nyári ejtszakám⁶² véginn egynehány: ezen formájú verseknek sok fele ariaji vagynak; én magam tudok hetet, és mind a' hét örömet meg kívanná, hogy az első 8 szyllabából álló tag is két felé szakasztasson és cadentiaival szeptitessen; ilyen formán

Meg állának, a' Dunának, be hártázott habjai,
Öszve vagynak kötve fagnak lancaival partjai;

de ez in narratíva Poési⁶³ nagyon alkalmatlan vólna; kivált a' ki a' Poësisben inkább az észre mint a' numerusra vigyáz attúl nem is kivantatható.

Az vólna már hátra, hogy a' valóságos érdeméről szollyak a' Poësisnak, 's ne tsak azt mutassam meg mi teszi a' Metrumot; hanem azt is hogy a' Carment mi tsinálja jónak és szépnek; de ebben a' Magyarnak is tsak az az Aestheticaja, a' mi a' Deaknak 's Görögnek; – valóban tűz nélkül még a' szép eszű Poëta sem ér semmit is. – Irnék valamit a' versek nemeinek meg választásáról is; de ez már odiosa materiává⁶⁴ lett, azért arrúl halgatok; 's tsak azt mondom hogy a' metrumot jó a' materiahoz alkalmaztatni, (értvén a' metrumot széles értelemben 's ki terjesztvén a' Cadentias versekre is) azt tudom, hogy a' jó Poëta szajából 's tollából a' négy sorú cadentias vers is szebben foly és könnyebben, mint másokébúl a' hét sorú, vagy a' hang mértekes; én a' Négy Sorukat a' Deák Hexameterek helyébe Heroicumokra szeretném applicálni, mivel ambar minden Stropha véginn, periodusnak, vagy leg alább annak egy tagjának kell végezödni; de a' stropha akkora, hogy meg ternek benne egész periodusok, és szép öszve ragasztásokat lehet benne tsinálni; az én 15 szyllabájú verseim pedig leg alkalmatosabbak a' Scientificumoknak⁶⁵ írására, mivel a' sorok hosszúk; 's az értelem kevésbé szorittatik meg, 's könnyebben beléjek fér valami, mint a' rövidebbekbe: de tsak ugyan alkalmatos ez a' heroicumokra is: a' comicumokra pedig igen nagyon: én egy Tragoediat irtam⁶⁶ ilyen versekkel, mellyet több jó barátimmal el-olvastattam, és tsak egy vette észre hogy vers; mivel a' sorokat az írásban meg nem különböztettem. – Többeket ha kívánsz; kérdezz különössebb esetekről, és akkor felelek bővebben; most már megyek több részeire levelednek.

⁶² Nyári ejtszakám: Leg-rövidebb nyári ejtszaka (Pozsony, 1791) című tankölteményére céloz. Az utolsó lapokon (89–92) valóban gyakran vannak rímek a sorokon belül is.

⁶³ in narratíva Poësi: az elbeszélő költészetben.

⁶⁴ odiosa materia (lat.): kellemetlen, alkalmatlan tárgy, anyag.

⁶⁵ Scientificum (lat.): tankölteményt ért rajta.

⁶⁶ én egy Tragoediat irtam: a Fogoly Hunyadyra utal, amely a Holmi III. kötetében jelent meg (Pest, 1792. Folytatás 20–87. 1.).

Enekem notáit kívánod tőlem: De barátom! sajnálva kell meg vallanom; hogy irigylette azt a' szerentse a' magyar Literaturának hogy én Musikát tudjak: és ámbar a' musikában is a' szépet a' rúttúl a' leg-jobb virtuosusoknak innye szerént szoktam különböztetni; de ex arte⁶⁷ semmi musikát az Oralison⁶⁸ kívül nem tudok; hanem a' Clavicordiumot⁶⁹ egy kézzel imigy amúgy veregetni: Többen is kívánták már azt én tőlem, de az a' szerentsétlenségem, hogy nem kapok olyan embert, a' ki a' musika kótákat is tudná, és az oskolai kotát is egyszersmind, hogy annak segítségével minden énekeim notáit ki adhatnám. – En componálok ariákat magam is; és a' musikusok azt tartják, hogy azok mind nehezek; Poétának pedig valóban nehezek; mert azokra Quantitás nélkül hijjában írma verset akarki is. A' Születtem hétszáz hatvanban⁷⁰ nak notája pedig nem magam compositioja; egy regi Barát Notára irtam azon verseket; s azt az ariát imé oskolai kotákkal meg küldöm. Csináltam a' Francia Király halálára egy Papista requiem forma ariát⁷¹; de a' mellynek kotáját hijjába küldeném meg, mert a' hang ugrásokat nehéz volna ki tennem; noha ez már² nem olly kényes a' Quantitásokban mint más Enekeim.

Szövegcritikai megjegyzések

- a) hozza em.
- b) *mini* helyett *mit* szerepel, em.
- c) *meg* em.
- d) az *belső* A *belső* javítás eredménye (valószínűleg *erő*-ből), előtte a névelő (*az*) javítatlan maradt, em.
- e) *Hi* Az eredeti szerint em.
- f) *Europa* Az időmérték szerint em.
- g) *Pentameter* A hiányzó tárgyragot em.
- h) *melly* em.
- i) még A sor fölött van betoldva, a tinta elfolyt, így olvasata bizonytalan.
- j) *mar* em.
- k) *de* Előtte zárójel kezdődik, amely azonban nem zárul be, elhagytuk.
- l) *Positio* Bizonytalan olvasatú szó.
- m) *mar* em.
- n) Az *i* pont mellett a lap szélén két szó áll: *tízet huszat*, melyeket nem tudunk értelmesen a szövegbe illeszteni.
- o) *ellenben, d.* A bekezdések sorrendjének megváltoztatását jelölő utólagos betoldás. A kéziratban szövegünk *d* és *e* jelű bekezdései fordított sorrendben következnek, e betoldás mellett jelöli ezt a *d* e-ből, az *e* d-ből való átjavítása is. A lap szélén e bekezdések mellett függőlegesen a következő – a szövegbe beilleszthetetlen – szavak olvashatók: *NB. mascula et feminae cadentia, alatta: 2° új modi cadentia*tk.
- p) *értettem* Az itt következő példák utólag betoldva a bekezdés végén, # jellel jelölve a helyes sorrendet.
- q) *Enek* A rím szerint em.
- r) *szenvedtem* A mondat értelme, s az áth. előző változat (*tselekedtem – tselekettem*) szerint em.
- s) *mellellé* em.
- t) *szilábaval* A szó javításakor az ékezetek a helyükön maradtak, em.
- u) *Magyás* Nyilvánvaló elírás (a sor eleji *magyar* analógiájára), em.
- v) *kevésbe* em.
- z) *mar* em.

⁶⁷ *ex arte* (lat.): művészetből.

⁶⁸ *Oralis musika*: ének.

⁶⁹ *Clavicordium* (lat.): a zongora őse.

⁷⁰ *Születtem hétszáz hatvanban*: Horváth verses önéletrajza, amely először a *Holmi* I. kötetében jelent meg *Ének egy Ifjúnak szerentséttlen életéről* címmel (Pest, 1788, 191–195).

⁷¹ Az említett vers: *A franc király requiemje*.